

Г. С. Моўчан
Мінск

**«КАНКРЭТНАЯ ПАЭЗІЯ» І ТВОРЧАСЦЬ БЕЛАРУСКІХ
АЎТАРАЎ
КАНЦА XX – ПАЧАТКУ XXI СТАГОДДЗЯ
(на прыкладзе творчасці Э. Яндля, Т. Ульрыкса, Е. Гамрынгера і
З. Вішнёва, У. Гарачкі, В. Жыбуля, С. Мінскевіча, А. Хадановіча)**

The article deals with principal techniques of poets of the Vienna School of Concrete Poetry that have found the continuation in the modern Belarusian literature in the works of Z. Vishniou, U. Harachka, V. Zhybul, S. Minskevich, A. Hadanovich and others.

У другой палове XX ст. пачынае існаваць школа канкрэтнай паэзіі, прадстаўнікамі якой з'яўляюцца такія асобы, як, напрыклад, Эрнст Яндль, Еген Гамрынгер, Франц Мон, Герхард Рум і іншыя. Асаблівасцю творчасці гэтай групы пераважна венскіх творцаў з'яўляецца новы падыход да літаратуры, якая, па іх меркаванні, павінна выходзіць за межы ўласна літаратуры і існаваць на памежжы розных відаў мастацтваў. Прадстаўнікоў канкрэтнай паэзіі вылучае асаблівая ўвага да слова, да склада, да літары і гука, а таксама да сродкаў графічнага афармлення.

Канкрэтная паэзія, безумоўна, не ўзнікла на пустым месцы, яна мае падабенства, напрыклад, з дадаізмам, асабліва з напрацоўкамі ў гукавой і плакатнай паэзіі (творчасць Рауля Хаўсмана і іншых), таму немагчыма адназначна сказаць, што беларускія паэты звярталіся менавіта да творчасці аўтараў венскай групы або суаднесці іх выключна з дадаістамі. Можна проста адзначыць пэўную колькасць прыкладаў твораў замежных аўтараў і нашых суайчыннікаў, падобных сваімі прыёмамі ў паэзіі.

Матэрыялам для канкрэтнай паэзіі сталі непасрэдна літара, слова, выказванне, якія дзякуючы творцам гэтай плыні сталі набываць бясконцую колькасць значэнняў, адценняў эмоцый. Для гэтага дастаткова было паспрабаваць паўтарыць пэўныя словы ці нават гукі, каб узнік твор. У якасці прыкладу можна прывесці верш Эрнста Яндля ў перакладзе Ганны Глазавай:

нет
нет
нет
нет
нет
нет
нет

(ответ на семь не поставленных вопросов) [1].

Таксама аўстрыйскія аўтары звярталі асаблівую ўвагу на гукі, якія маглі

У зборніку паэзіі “Тазік беларускі” таксама можна знайсці прыклад

морг
рык
кус
ФТЫРУС
Фтыкнул [6, 14].

Адназначна нельга выявіць тое, пра што распавядае нам аўтар, аднак, нягледзячы на амаль поўную адсутнасць паўназначных слоў, у чытача вымалёўваецца ўяўленне пра тое, што адбываецца і якую пры гэтым эмоцыю жадае прадаць нам аўтар.

На выражэнне эмоцый спрацоўвае і такі параграфічны сродак, як напісанне слова вялікімі літарамі, а таксама размяшчэнне некаторых слоў па правым баку, што спрыяе пэўнай візуалізацыі твораў.

Прыёмы візуалізацыі твораў актыўна выкарыстоўвалі і прадстаўнікі канкрэтнай паэзіі, каб пашырыць межы літаратуры, паказваючы не толькі змест, але і пэўны малюнак, напрыклад:

Эрнст Яндль

молчать молчать молчать
молчать молчать молчать
молчать молчать
молчать молчать молчать
молчать молчать молчать

(пераклад Г. Глазавай) [1].

Тым Ульрыкс

ПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВ
ПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВ ОТЛИВ
ПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВ
ПРИЛИВПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВОТЛИВ
ПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВОТЛИВОТЛИВ
ОТЛИВОТЛИВОТЛИВОТЛИВОТЛИВ
ПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВОТЛИВОТЛИВ
ПРИЛИВПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВОТЛИВ
ПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВ
ПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВ ОТЛИВ
ПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВ ОТЛИВ
ПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВ
ПРИЛИВПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВОТЛИВ
ПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВОТЛИВОТЛИВ
ОТЛИВОТЛИВОТЛИВОТЛИВОТЛИВ
ПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВОТЛИВОТЛИВ
ПРИЛИВПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВОТЛИВ

ПРИЛИВПРИЛИВПРИЛИВ ОТЛИВОТЛИВ

(пераклад Ю. Маісеенка) [4].

Такім чынам, у першым выпадку адсутнасць слова падкрэслівае сэнс (адсутнасць знака таксама знак, таму значэнне маўчання падмацоўваецца пропускам слова як сімвалам маўчання), а ў творы Т. Ульрыкса візуалізуецца працэс прыліву-адліву.

У сучаснай беларускай літаратуры візуалізацыя становіцца ўсё больш папулярнай з'явай. Але праяўляецца яна па-рознаму: некаторыя аўтары выкарыстоўваюць прыёмы візуалізацыі ў асобных фрагментах сваіх твораў, а іншыя – пашыраюць на ўвесь твор.

Да першай групы адносяцца творы, у якіх выкарыстоўваюцца толькі элементы візуалізацыі. Найбольш яскравымі прыкладамі гэтага тыпу візуальнай паэзіі з'яўляюцца творы А. Хадановіча і С. Семенюка. Вершы гэтых творцаў аб'ядноўвае тое, што яны візуалізуюць асобны фрагмент, нейкае адно слова, чым падкрэсліваюць значэнне гэтага слова.

Сяржук Семянюк, фіналіст конкурса маладых літаратараў да стагоддзя «Нашай Нівы», такім чынам выкарыстаў прыём парцэляцыі (вылучана тлустым шрыфтам):

Калі хочаш
памерці
табе
прапануюць
каханне
у гарадской
калатнечы
табе прызначаю
спатканне
і збягаю
за секунду
перад
тваім
прыходам
я кахаю
калі ты
не
да
ся
га
ль
на
я [3, 130].

Парцэляцыя тут падкрэслівае значэнне слова, дапамагае адчуванню пэўнай аддаленасці да аб'екта. Пры гэтым візуалізацыя ў дадзеным

прыкладзе ўплывае і на ўспрыняцце верша на слых, бо па вертыкалі мы чытаем крыху павольней, чым звычайна.

У творы Андрэя Хадановіча са зборніка «Сто лі100ў на tut.by» “” назіраецца паўтор дзеяслова «падае», «падаюць», які размяшчаецца на кожным новым радку, што можна суадносіць і непасрэдна з працэсам падзення (вылучана тлустым шрыфтам):

@@@

(...)

нехта б’е камароў а можа пляскае ў ладкі

цяжка думаць ў цішы калі не гудзе кампутар

падае

падае

падае падае падае ноч на палаткі

падаюць

падаюць

падаюць людзі ўнутар [7, 107].

Падобнае выкарыстанне графічнага афармлення назіраецца і ў творы Э. Яндля (*пераклад Г. Глазавай*):

ча

и

сы

и

ча

и

сы

и

ча

и

сы

и

ча

и

сы [1].

У дадзеным выпадку можна казаць пра перадачу працэсуальнасці, таго, як бяжыць час. А значыць, што ў прыкладах твора А. Хадановіча і Э. Яндля перадаецца дзеянне праз графіку, адбываецца візуалізацыя дзеяння, што робіць зафіксаваныя ў пісьмовым выглядзе словы жывымі, рухомымі.

Візуалізацыя на больш глыбокім узроўні выяўляецца ў творчасці С. Мінскевіча, які нават стварыў асобны цыкл “Візуаліі”. Але, варта адзначыць, усе гэтыя вершы маюць эксперыментальны характар і характарызуюцца больш гульнёвасцю, чым паэтычнымі знаходкамі. Можна

сказаць, што менавіта па гэтай прычыне творы ўспрымаюцца як наватарскія, але пры гэтым збліжаюцца з канрэтнай паэзіяй.

Калі прааналізаваць згаданы цыкл паэта, то мы можам выявіць “формулу”, якая аб’ядноўвае вершы С. Мінскевіча. Аўтар ажыццяўляе візуалізацыю на падставе нейкай агульнай, дамінантнай семы або моцнай пазіцыі верша, якая і ўплывае на знешні выгляд твора. Напрыклад, у творы “Беларускім сібіракам” такім моцным словам з’ўляецца “пазгінала”, якое ў той ці іншай ступені праяўляецца і ў іншых словах ці словазлучэннях (банан, рог барана, бок барабана, спіна Байкала):

бана-
льным
бананам
як рог
у барана
як бок
барабана
як спіну
Байкала
людзёў
пазгінала
людзёў
пазгі-
нала [5, 63].

Разгледзім яшчэ адзін твор са згадана цыкла С. Мінскевіча, які ў кнізе “Я з Бум-Бам-Літа” друкуецца без назвы, дзе візуалізацыя спрацоўвае на ўдакладненне, падмацаванне зместа знешнім выглядам твора:

ві-
тры-
ны
люс-
тру-
юць
на-
шыя
вы-
явы
і
мя-
не
рас-
пінае бяз-
глузды смех –
мы раптам згубілі ўсе пазванкі,

ч
 а
 р
 в
 я
 чы
 на
 е $[5, 59]$.

У межах експериментального руху канкретнай паэзіі вылучаецца імя Егена Гамрынгера, які пісаў творы ў выглядзе розных фігур, у межах якіх узаемадзейнічаюць словы і іх часткі:

o
 oo
 blow
 blow blow
 blow blow blow
 blow blow
 blow
 bo
 o
 go
 grow
 grow grow
 grow grow
 grow grow grow o show show show
 grow grow show show
 grow
 go
 o
 lo
 flow
 flow flow
 flow flow flow
 flow flow
 flow
 lo
 o

[4].

У беларускай літаратуры Віктарам Жыбулем быў таксама створаны верш, у якім выкарыстаны прыёмы, што маюць падабенства з творчасцю Гамрынгера – гэта «Трансфіліпупцыя» са зборніка «Тазік беларускі», які створаны як фігура, у межах якой узаемадзейнічаюць словы і радкі – не толькі тыя, што знаходзяцца побач, адзін пад адным, але і тыя, што пачынаюць і заканчваюць верш. Пры гэтым фразы, якія пачынаюць і заканчваюць твор, вельмі падобныя, але розніца кардынальна рознымі сэнсавымі значэннямі і эмацыянальным напам'янтаваннем (першапачатковае адмаўленне змяняецца на пытальную канструкцыю з рытарычным адценнем):

Не,
мяне
не міне

фільтраванне –
 выпрабаванне
 ў порыстай мембране.
 Фільтр свой клапан адамкне,
 і праглыне труба мяне.
 Вакуумнай безданню дыхне
 чорных лабірынтаў заклінанне.
 Пушчуся ў рэактыўнае блуканне
 па зманлівых камунікацый крывізне.
 У жалезна-нікелева-меднай баразне
 Распачнецца бурбалак залёных клекатанне.
 Лазерны прамень туды знянацку зазірне.
 Глухая цемра растварыцца ў жаўцізне.
 І з’явіцца такое ж адчуванне,
 як калі пачуеш скавытанне
 ў наглуха зачыненай труне.
 Мяне падводны ціск сагне.
 Праглыне труба мяне.
 У цёмнай мембране
 выпрабаванне-
 фільтраванне
 ці міне
 мяне?
 Не [6, 62].

Падабенства ў прыёмах таксама можна пабачыць, калі параўнаць твор Э. Яндля і верш У. Гарачкі “Наказ Гіла Нілевіча Таліку”:

наплавление	Наказ Гіла Нілевіча Таліку
Некоторые думают, Что плаво и рево Нерзья пелепутать. Стланное забруждение! [4].	Беражы, Талік, мову <...> Берагу, Гілніевіч, Берагу. Дрэнна зробіцца: Воўкам, бывае, ўавыю, На сцены драпаюся, А родную – берагу [6, 66].

У гэтых выпадках можна назіраць няправільнае напісанне слоў праз блытанне складоў або асобных літар; дзякуючы такім “памылкам” падкрэсліваецца ідэйны змест твора, афарбаваны, аднак, камічным.

Як у свой час венская група творцаў узбагаціла мову і літаратуру сваёй творчасцю, так і беларускія паэты паказалі пластычнасць беларускай мовы і праявілі сябе як выдатныя эксперыментатары, бо сваімі вершамі спрабавалі пашыраць межы літаратуры, а значыць узбагачаць яе, развіваць. Менавіта

эксперыменты з'яўляюцца рухавіком прагрэсу ў любой справе, таму не варта хавацца за класічнымі поглядамі. Трэба заўсёды імкнуцца зрабіць сваю класіку, абапіраючыся на вопыт папярэдніх пакаленняў творцаў, захоўваючы заўсёды толькі самае лепшае.

Літаратура:

1. ERNST JANDL / ЭРНСТ ЯНДЛЬ <http://dragoman.narod.ru/authors/yandl/yandl.html>.
2. ERNST JANDL
<http://lyrikline.org/index.php?id=162&L=1&author=ej00&show=Poems&poemId=1230&cHash=00ce0b122d>
3. *In Вільня veritas. Творы фіналістаў конкурсу маладых літаратараў, прысвечанага стагоддзю газеты “Наша ніва”* / Уклад. і рэд. А. Хадановіч – Вільня: Інстытут беларусістыкі, 2007. – 180 с.
4. *Конкретная поэзия* – <http://zimbabve.agava.ru/library/Moiseenko/concrete.htm>
5. Мінскевіч С. Я з Бум-Бам-Літа. / Серж Мінскевіч. – Мінск: Логвінаў, 2008. – 296 с.
6. *Тазік беларускі: Зб. вершаў* / В. В. Акудовіч, З. Ю. Вішнёў і інш.: – Мінск: «Бервіта», 1998. – 96 с.
7. Хадановіч, А. *Сто лі100ў на tut.by* / Андрэй Хадановіч. – Мінск: Логвінаў, 2007.